

ТЕОРІЯ ВИХОВАННЯ

УДК 378.15

ПРОВІДНІ ТЕХНОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ

О.В.Акімова, В.А.Сапогов

Анотація. Стаття присвячена огляду и аналізу технологій, які найбільш ефективно сприяють формуванню творчої особистості майбутнього вчителя.

Ключові слова: технологічні підходи, творча особистість майбутнього вчителя.

Аннотация. Статья посвящена обзору и анализу технологий, которые наиболее эффективно способствуют формированию творческой личности будущего учителя.

Ключевые слова: технологические подходы, творческая личность будущего учителя.

Summary. The article is devoted to the review and analysis of technologies, which promote the forming of artistic personality of the future teacher.

Key words: technological approach, artistic personality of the teacher.

Постановка проблеми. Інноваційна за змістом і характером динаміка світових тенденцій розвитку вищої освіти, орієнтованої на творчу особистість, вимагає від України вибору випереджувальної моделі подальшого розвитку педагогічної освіти та переходу до нових моделей підготовки майбутнього вчителя. Інновації стають тим механізмом, який дає змогу здійснити процес випереджувального розвитку вищої педагогічної освіти та забезпечити можливість вільного розвитку суб'єктів навчального процесу, право вибору майбутнім учителем власної концепції педагогічної праці. Розв'язання поставлених завдань можливе, щонайперше, за допомогою використання нових технологічних підходів в процесі підготовки майбутніх учителів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У проведеному дослідженні ми спиралися на думку науковців про те, що сучасні технологічні підходи виявляють основні методологічні принципи побудови навчання, методологію гуманістичного, розвивального, особистісно орієнтованого проекту організації навчання (М.Левіна). Якщо виходити з такого розуміння сутності технології навчання, можна визначити відомі гуманістичні технології Б.Блума, Дж.Керролла, П.Гальперіна, В.Давидова, З.Кальмикової, Л.Занкова, А.Маслоу та ін. Технологічні підходи до організації навчання розкриваються Ю.Бабанським, В.Беспальком, А.Вербицьким, Ю.Кулюткіним, Н.Тализіною та ін.

Мета статті полягає в огляді та аналізі технологій, які найбільш ефективно сприяють формуванню творчої особистості майбутнього вчителя.

Виклад основного матеріалу. Розвиток творчої особистості студента вимагає технологічного забезпечення цього процесу. Для розробки власної технології нам необхідно було зробити аналіз тих технологій, які найбільш ефективно сприяють розвитку творчої особистості студента, майбутнього вчителя. При цьому ми виходили з такого розуміння навчальної технології: це цілісний алгоритм організації ефективного засвоєння знань, умінь і навичок, який характеризується оптимальною комбінацією основних навчальних компонентів (зміст, прийоми і методи, форми і засоби), і з урахуванням вимог наукової організації праці, збереження й зміцнення здоров'я суб'єктів навчання забезпечує досягнення запланованих навчально-виховних результатів [5, с.75].

До основних ознак навчальної технології належать: постановка конкретних цілей, планування та організація їхнього виконання; використання системи раціональних способів у досягненні поставлених цілей навчання; система науково обґрунтованих дій активних учасників процесу навчання; взаємодія і цілісність трьох компонентів (організаційної форми, дидактичного процесу й кваліфікації вчителя); проектування навчального процесу і гарантований кінцевий результат; педагогічна система, яка підвищує ефективність навчання через використання відповідних засобів; системний метод організації процесу навчання і засвоєння знань через взаємодію технічних і людських ресурсів; алгоритмізація спільної діяльності вчителя та учнів [5, 73-74].

Важливою вимогою до навчальної технології, спрямованої на розвиток творчої особистості

студента, є можливість забезпечення особистісного та професійного розвитку й саморозвитку особистості, її професійної й соціальної мобільності, конкурентноспроможності, адаптаційної гнучкості, а тому вона повинна задовольняти певним умовам: організаційним (сприяти ефективному впровадженню інтегрованих освітньо-професійних програм підготовки й перепідготовки фахівців, які спрямовані на їхню гуманітарну фундаментальну та професійну підготовку); змістово-процесуальним (забезпечення наступності змісту, форм і методів у різних ланках неперервної професійної освіти); соціально-психологічним (сприяти підвищенню професійної мобільності майбутніх фахівців, їх здатності швидко адаптуватися до потреб ринку праці); гуманістичним (визнання людини як особистості та найвищої цінності суспільства, задоволення її освітніх, професійних потреб, розвитку творчих обдарувань) [2, с.49-50].

У педагогічній теорії та практиці існує велика кількість авторських технологій, але розглянемо декілька найважливіших для нашого дослідження.

Кредитно-модульна технологія навчання. Основою для обґрунтування цієї навчальної технології є два основних поняття: модуль і дидактичний кредит. Ми використали визначення цього поняття, яке наводить П.Сікорський у навчальному посібнику “Кредитно-модульна технологія навчання”. А саме: “модуль – це логічно завершена, системно впорядкована частина теоретичних знань і практичних умінь із даної навчальної дисципліни, адаптованих до індивідуальних особливостей суб’єктів навчання, визначеним оптимальним часом на організацію їхнього засвоєння” [5, 26].

Далі автор визначає друге поняття: “дидактичний кредит – це один із критеріїв порівняння якості вищої освіти у різних навчальних закладах, який забезпечує студентам право вільного вибору навчальних дисциплін відповідно до структурно-логічних схем із метою вчасного і якісного їхнього засвоєння, крім того, він є числовою мірою повного навчального навантаження студента” [5, с.26]. До специфічних принципів кредитно-модульної технології навчання П.Сікорський відносить такі: принципи гуманізації і гуманітаризації, демократизації, кредитності, модульності, індивідуалізації, диференціації, інтеграції [5, с.61]. Розглянемо їх.

Принцип гуманізації передбачає таку систему суб’єкт-суб’єктних діалогових взаємовідносин у навчально-виховному закладі, які створюють найсприятливіші умови для розвитку кожним суб’єктом педагогічного процесу своїх духовно-інтелектуальних сил і творчо-діяльнісних компонентів, неповторних національних, особистісних рис і засвоєння необхідної кількості знань, умінь і навичок, щоб стати добрим фахівцем [5, 63-64].

Принцип гуманітаризації спрямовує педагогічні процеси на індивідуальний розвиток і саморозвиток особистості, максимальне наближення до вивчення кожної навчальної дисципліни до майбутніх потреб студентів, формування системи морально-правових відносин, політичної культури, оптимальне поєднання загальнолюдських і національних цінностей, виховання на засадах християнської моралі [5, 65]. Принцип демократизації в освіті передбачає організацію діяльності навчально-виховних закладів на правових, громадсько-державних засадах, відкритих для батьків і громадськості, в яких забезпечується свобода слова і запитань, право вибору студентами навчальних дисциплін, а випускниками шкіл – освітніх закладів на процесуально-елективних засадах для продовження навчання [5, с.66-67]. Принцип індивідуалізації передбачає таку технологію організації засвоєння знань, умінь та навичок, яка дає змогу кожному студентові навчатися і розвиватися за індивідуальним планом і програмами, використовуючи оптимальний термін навчання, який відповідає його психолого-фізіологічним можливостям [5, с.67]. Принцип диференціації передбачає горизонтальне й вертикальне структурування навчального матеріалу й адаптування його до реальних психолого-фізіологічних можливостей студентів [5, с.68]. Принцип кредитності дає змогу студентам вільно обирати навчальні дисципліни відповідно до структурно-логічних схем і рекомендацій куратора, спонукає студентів брати зобов’язання щодо вчасного і якісного їхнього засвоєння, а також уніфікує повне навчальне навантаження студента за курсами навчання [5, с.69].

Дидактична інтеграція – це комплекс взаємопов’язаних із диференціацією процесів, які спрямовані на діалектико-методологічне розв’язання суперечності між диференціацією й інтеграцією в освіті; включає в себе погоджену інтеграцію змістових компонентів (внутрішньо предметна і міждисциплінарна інтеграція, взаємозв’язок між циклами диференційованих та інтегрованих дисциплін навчального плану), прийомів, методів і форм навчальної роботи, споріднених професій [5, с.69]. Принцип модульності передбачає організацію засвоєння навчального матеріалу у дискретно-неперервному полі за наперед заданою модульною програмою, яка складається з логічно завершених частин навчального матеріалу (модулів), зі структурованим змістом та цілісним навчально-управлінським циклом кожного модуля [5, с.71].

Отже, кредитно-модульна технологія навчання – це цілісний алгоритм повного засвоєння знань та умінь майбутніми фахівцями за структурно-інтегрованими освітньо-професійними програмами в кредитних вимірах, свідомим самостійним вибором студентами навчальних дисциплін з метою докладання максимальних інтелектуальних зусиль для їх вчасного засвоєння за модульним принципом, з дотриманням психолого-педагогічних та кібернетичних вимог до навчального процесу в межах модуля, навчальної дисципліни, міждисциплінарного курсу й ступеня підготовки загалом [5, 84].

Особистісно орієнтовані технології навчання. Головною ідеєю цього підходу є концентрація уваги педагога на цілісному розвитку людини, турбота про розвиток не тільки його інтелекту, громадянського почуття відповідальності, але й духовної особистості з емоційними, естетичними, творчими задатками і можливостями розвитку [3, с.18].

Особистісно орієнтоване розвивальне навчання (І.Якиманська). Особливого значення надається такому фактору розвитку, який в традиційній педагогіці, а також у розвивальних системах Л.Занкова, Д.Ельконіна і В.Давидова майже не враховувався, ігнорувався – суб'єктному досвіду життєдіяльності, набутому особистістю поза навчанням, в конкретних умовах сім'ї, соціокультурного оточення. Цілі акцентуються на таких моментах, як:

- а) розвиток індивідуальних пізнавальних здібностей кожної особистості;
- б) максимальне виявлення та ініціювання суб'єктного досвіду;
- в) допомога особистості пізнати себе, самовизначитися і самореалізуватися, а не формувати раніше набуті якості [4, 208-209].

Технологія особистісно орієнтованого навчання являє собою поєднання навчання, яке розуміється як нормативно-своєрідна діяльність суспільства, і навчання як індивідуально значущої діяльності окремої дитини. Її зміст, методи, прийоми спрямовані головним чином на те, щоб розкрити й використати суб'єктивний досвід кожного учня, допомогти становленню особистісно значимих способів пізнання шляхом організації цілісної навчальної (пізнавальної) діяльності. Для кожного учня складається освітня програма, яка, на відміну від навчальної, має індивідуальний характер, засновується на знанні особливостей учня як особистості зі всіма тільки їй притаманними особливостями [4, с.209].

До особливостей технології слід віднести те, що освітній процес будується на навчальному діалозі викладача та студента, який спрямований на спільне конструювання програмної діяльності. При цьому обов'язково враховуються індивідуальна вибірковість студента до змісту, вигляду й форми навчального матеріалу, його мотивація, прагнення використати отримані знання самостійно, за власною ініціативою, в ситуаціях, не заданих навчанням [4, с.211].

Технологія проблемного навчання (М.Махмутов, Т.Кудрявцев, О.Матюшкін). Оскільки творче мислення розвивається в процесі розв'язання педагогічних проблем і проблемних задач, для нашого дослідження є важливою технологія організації проблемних ситуацій. Відомо, що різні типи проблемних ситуацій створюють різні умови для розвитку мислення, тому ефективне керування пізнавальною діяльністю студентів у процесі організації проблемного навчання залежить від знання основних типів проблемних ситуацій і способів їх створення.

За основу ми взяли розроблені в педагогіці найбільш типові підходи до організації проблемних ситуацій (Т.Кудрявцев, М.Махмутов) та адаптували їх стосовно підготовки майбутнього вчителя.

1. Проблемна ситуація виникає при необхідності використовувати засвоєні педагогічні знання в нестандартних практичних умовах. Така проблемно-навчальна ситуація у підготовці майбутнього вчителя використовувалася для того, щоб студенти навчилися застосовувати знання з педагогіки в практичній діяльності, а також для того, щоб при спробі використання наявних педагогічних знань та умінь для вирішення практичних педагогічних задач вони зіштовхнулися з фактом їх недостатності.

2. Основою для створення проблемної ситуації може бути суперечність між теоретично обґрунтованим в педагогіці шляхом розв'язання практичної задачі й неможливістю здійснити його на практиці.

3. Суперечність між практично досягнутим позитивним результатом виконання навчального педагогічного завдання й відсутністю у студентів знань для його теоретичного обґрунтування також може бути основою для створення проблемної ситуації.

4. Проблемна ситуація виникає у випадку усвідомлення студентами недостатності наявних знань для розв'язання практичної педагогічної задачі. Змістова підготовка навчальних проблем здійснювалася нами на основі такої дидактичної класифікації:

- а) за галуззю та місцем виникнення навчальних проблем (предметні проблеми, що виникають у межах одного навчального предмету; міжпредметні (стикові) проблеми, що виникають у результаті організації міжпредметних зв'язків; позаурочні проблеми, що вирішуються колективно або

індивідуально під керівництвом учителя; проблеми, що виникають і виконуються індивідуально без допомоги викладача);

б) у залежності від ролі в процесі навчання (це проблеми, які є основними стосовно до всього матеріалу предмета, до певного його розділу, до певної теми, до певного заняття; конкретні (допоміжні) проблеми використовуються у випадку, коли є необхідність поділити матеріал на частини і ставити менші і більш конкретні проблеми);

в) у залежності від суспільної і педагогічної значимості (навчально-теоретичні проблеми, які вимагають для свого розв'язання засвоєння нових, раніше невідомих знань; навчально-практичні проблеми, які вимагають умінь застосовувати вже відомі знання на практиці; суспільно-практичні, вирішення яких має суспільну значимість і є важливим засобом формування мотивів творчої діяльності; наукові проблеми, які вимагають для свого вирішення “абсолютно” нових знань, невідомих науці);

г) за способом організації процесу розв'язання (фронтальні проблеми, які висувуються перед усім колективом; групові проблеми, які вирішуються спільно групами по три-чотири чоловіки; індивідуальні проблеми, які ставляться самим студентом і вирішуються самостійно) [1, 150-153].

Для практичної організації проблемних ситуацій необхідно враховувати психологічний аспект проблемного навчання, тому були використані такі психологічні типи навчальних проблем:

а) у залежності від характеру невідомих і викликаних ними труднощів (алгоритмічна проблема, для вирішення якої потрібно застосовувати готові алгоритми, але в нових умовах, стосовно до нових вхідних даних; евристична проблема, пошуки способів і прийомів евристичної діяльності – евристик; фіксована проблема, яка відображає механізм особливих випадків виникнення проблемної ситуації);

б) в залежності від способу розв'язання (інформаційна проблема, в процесі якої учитель формулює суперечність і пояснює спосіб її подолання; аналітична проблема застосовується для використання відомого способу розв'язати проблеми в новій ситуації, при новому поєднанні відомого і невідомого; гіпотетична проблема, яка розв'язується шляхом розвитку ідеї, передбачення, гіпотези);

в) за характером змісту й співвідношення відомого й невідомого в проблемі (повна (закрита) проблема або її інтерполяція, що несе в собі майже всю необхідну інформацію “про себе”, тобто характеризується суперечливою інформацією; неповна (відкрита) проблема, або її екстраполяція, – це така проблема, яка виникає із ситуації (задачі), що містить в основному тільки дані (факти), а мета точно не встановлена (прогресивна екстраполяція);

г) вдавані (уявні) проблеми (передчасні проблеми, які виникають за логікою навчального процесу в розв'язанні ході теоретичної або практичної проблеми; повторні проблеми, які формулюються повторно як проблема, але вони вже вирішувалися; нереальні проблеми, які виникають у зв'язку з фантазією дітей в уявлених ними незвичайних ситуаціях) [1, с.153-162].

На основі визначення типів проблемних ситуацій викладач може обрати *способи і прийоми створення проблемних ситуацій*. Формою реалізації того чи іншого способу є такі дидактичні прийоми, як постановка проблемного питання, завдання, проблемної задачі, демонстрація досліду, застосування поєднання слова і наочності.

1. Зіткнення студентів з явищами, фактами, які вимагають теоретичного пояснення. Зіткнення із зовнішніми невідповідностями між явищами викликає прагнення студентів до пояснення цих невідповідностей, що призводить до активного засвоєння нових знань.

2. Використання навчальних та професійних ситуацій, які виникають при виконанні студентами практичних завдань, на практиці в школі та ін. Проблемні ситуації в цьому випадку виникають при спробі студента самостійно досягнути поставленої перед ним практичної мети. Зазвичай студенти в результаті аналізу ситуації самі формулюють проблему.

3. Постановка навчальних проблемних завдань: на пояснення явищ або пошук шляхів його практичного застосування.

4. Спонування студентів до аналізу фактів і явищ професійної дійсності, що зіштовхують їх із суперечностями між життєвими уявленнями й науковими поняттями про ці факти.

5. Висунення гіпотез, формулювання висновків та їх дослідницька перевірка.

6. Спонування студентів до порівняння, зіставлення та протиставлення фактів, явищ, правил, дій, в результаті яких виникають пізнавальні ускладнення.

7. Спонування студентів до попереднього узагальнення нових фактів. Студенти отримують завдання розглянути деякі факти, явища, що містяться в новому для них матеріалі, порівняти їх з уже відомими фактами, явищами і зробити самостійні узагальнення.

8. Ознайомлення студентів із фактами, які мають ніби незрозумілий характер, що призвели в історії науки до постановки наукової проблеми.

9. Організація міжпредметних зв'язків. Часто матеріал навчального предмета не забезпечує створення проблемної ситуації. В цьому випадку слід використати факти і дані з інших наук, які мають зв'язок з цим матеріалом [1, с.172-176].

М.Махмутов сформулював *шість основних вимог* до навчальної проблеми, з урахуванням яких можна створити найбільш ефективні типи проблемних ситуацій.

1. Навчальна проблема повинна логічно витікати не тільки з навчального матеріалу, але й з аналітичної діяльності студента по аналізу фактів і явищ, що викликали проблемну ситуацію.

2. Навчальна проблема повинна відображати суперечливість інформації (безпосередньо у формулюванні питання, задачі або в навчальній ситуації).

3. Основним своїм змістом проблема повинна задавати напрямок пізнавальному пошуку, вказувати спрямування шляхів її вирішення. Невідоме певними переходами повинно бути пов'язане з відомим знанням.

4. Проблеми повинні бути посильними, тобто не повинні бути занадто важкими для розв'язання, інакше вони не викличуть інтересу й студенти спробують просто обійти їх. Вони не повинні бути і занадто легкими: легкі проблеми швидко вирішуються і недостатньо активізують розумову діяльність студентів або зовсім не сприймаються як проблеми.

5. Мовне формулювання проблеми повинно містити слова, які визначають такі відомі студенту поняття, в яких містяться елементи, що мають зв'язок з невідомим у самій проблемі.

6. Проблемні питання, задачі і навчальні завдання, а також приклади, які наводяться викладачем при постановці проблем, повинні впливати на емоційний стан студента, зацікавити його в навчальному матеріалі, збуджувати до активної діяльності [1, 131-132].

Висновки. Таким чином, випереджувальна модель розвитку педагогічної освіти, орієнтована на розвиток творчої особистості майбутнього вчителя, вимагає використання відповідних цій меті педагогічних технологій. Найбільш ефективними в цьому плані, як показало дослідження, є: технологія проблемного навчання, особистісно орієнтовані технології навчання, кредитно-модульна технологія навчання.

Література

1. Махмутов М. И. Проблемное обучение : основные вопросы теории. / М. И. Махмутов. – М. : Педагогика, 1975. – 368 с.
2. Педагогічні технології у неперервній професійній освіті : монографія / С. О. Сисоєва, А. М. Алексюк та ін.; за ред. С. О. Сисоєвої. – К. : ВПЮЛ, 2001. – 502 с.
3. Полат Е. С. Современные педагогические и информационные технологии в системе образования : учеб. пособие для студ. вузов / Е. С. Полат. – М. : Академия, 2007. – 368 с.
4. Селевко Г. К. Современные образовательные технологи : учеб. пособие / Г. К. Селевко. – М. : Нар. образование, 1998. – 256 с.
5. Сікорський П. І. Кредитно-модульна технологія навчання : навч. посібник / П. І. Сікорський. – К. : Вид-во Європ. ун-ту, 2004. – 127 с.